

Normalizační šrámy na duši Divadla Jára Cimrmana

Tomáš Maleček

NORMALISATION SCARS ON THE SOUL OF THE JÁRA CIMRMAN THEATRE

Though dealing with the issue of the Jára Cimrman Theatre is enticing, it is also necessary to focus on the given topic in a way in which it has not yet been addressed. In this study, the author focuses on the period of normalisation, during which the legendary company had to deal with a number of peripeteias. He approaches the article using the oral-history method, specifically interviews with key figures in the theatre, and the subsequent confrontation of those accounts with previously unpublished sources from private and public archives. The study thus has the objective of portraying the legendary theatre company from a previously unseen perspective.

KEYWORDS:

Jára Cimrman Theatre; Ladislav Smoljak; Zdeněk Svěrák; normalisation; State Theatre Studio; Prague Cultural Centre; culture

Divadlo Jára Cimrmana (dále též DJC) se v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století stalo pro notnou část společnosti místem úniku před všedním životem husákovského Československa. Divadlo, které se narodilo do vlny vzdoru a které první premiéry odehrálo v předvečer tzv. pražského jara, zaskočil den, který je mnohdy označován za počátek období, pro něž se později vžilo označení „normalizace“. Symbolicky v den premiéry dnes paradoxně jedné z neúspěšnějších komedií, *Hospody Na mýtince*, vystřídal na postu prvního tajemníka ÚV KSČ Alexandra Dubčeka Gustáv Husák. Tento den pak strhl lavinu společensko-kulturních změn, na něž si muselo začít zvykat i Divadlo Jára Cimrmana, v té době navštěvované zatím jen úzkou částí společnosti.

Začátkem sedmdesátých let se ale počet diváků začal zvyšovat. Docházelo k tomu ve chvíli, kdy se sice rozšiřoval repertoár divadla, nicméně každá hra začala být podrobována cenzuře a škrtnům. Dvacet let normalizace nad souborem visel pověstný Damoklův meč. Okamžik, během něž se vrata divadla mohla zavřít, mohl nastat kdykoliv. Ladislav Smoljak a Zdeněk Svěrák, dvě stěžejní osobnosti souboru a zároveň autoři, tomu však nešli naproti už tím, že do scénářů her nikdy nezakomponovali satirické prvky, ačkoliv je diváci celou dobu četli mezi řádky. Dokonce i na místech, kde to nijak plánováno nebylo. Pokud už nějaký satirický prvek využít byl, bylo tomu v případě „Cimrmanů“ pouze intelektuálním a velmi promyšleným způsobem. A tak se režim s divadlem potýkal dvěma způsoby. Tím prvním bylo znesnadňování svobodné dramatické a dramaturgické tvorby, které ve dvou případech přešlo v zákaz uvádění daného titulu. Druhým pokusem, jak soubor zlomit, bylo znemožnit mu účinkovat ve stálém kamenném domovském divadle. Kdykoli se zdálo, že už soubor určitá prkna obsadí a diváctvo si za ním zapamatuje cestu, ocitlo se na dlažbě a muselo se rozhlížet po nové štaci.

V očích režimu souboru bezesporu nepřispívala do jisté míry disidentská činnost některých kulisáků. Je všeobecně známo, že Divadlo Jára Cimrmana etabloje herce právě ze zaběhnutých kulisáckých vod. V sedmdesátých letech se tato praktika teprve zaváděla a kulisácká složka byla od té herecké víceméně oddělena. Fakt, že úzký počet techniků, především těch, kteří do divadla přešli z Divadla Na zábradlí, se právě z této štaje znal s Václavem Havlem, mohl „Cimrmany“ ohrožovat.

Jak nově vzniklé Divadlo Jára Cimrmana, které si koncem šedesátých let prošlo rozvodem s otcem zakladatelem, obstálo v prvních letech normalizace? Jak se vypořádalo s nečekaným vyhazovem z Národní třídy a vyloučením do studentských klubů bez dekorací a kostýmů? Kdo sehrál klíčovou roli v tom, že divadlo nezaniklo a že získalo novou domovskou scénu, byť na periferii Prahy? Jak divadlo ohrozila účast některých kulisáků na představení *Žebrácké opery* Václava Havla v listopadu 1975 v Horních Počernicích? Proč se v roce 1978 začala rodit hra, která na první pohled režim nenápadně parodovala? Jak soubor přestál její zákaz a následnou cestu k listopadu 1989? I to jsou otázky, na něž bych rád našel odpovědi v předkládané studii.¹

VZNIK DIVADLA A BRZKÝ ODMĚNĚNÍ ZAKLADATELE

Popis vzniku a prvních let Divadla Jára Cimrmana by vydal na samostatnou studii. S nápadem založit divadlo postavené na mystifikačním humoru přišel redaktor armádní redakce Československého rozhlasu Jiří Šebánek, který přizval své rozhlasové kolegy Zdeňka Svěráka a Miloně Čepelku. Právě oni poznamenali, že je nemožné zakládat divadlo bez Ladislava Smoljaka, jejich společného spolužáka z Vysoké školy pedagogické, který měl už v padesátých letech režijní ambice. Tuto ryze pánskou zakládající čtveřici doplňovala žena, rozhlasová, divadelní a také dabingová režisérka Helena Philippová. Na zakládací schůzi divadla si Šebánek, Svěrák, Smoljak a Čepelka² stanovili, že každý napíše jednoaktovou hru.

4. října 1967 měla premiéru první hra *Akt*, již napsal Zdeněk Svěrák. Už za měsíc ji následovala premiéra činohry *Vyšetřování ztráty třídní knihy* ze Smoljakova pera. Jiřímu Šebánkovi psaní trvalo, hotov byl až začátkem roku 1968. Jelikož však měly dle původního plánu představení tvořit dvě jednoaktové hry — konkrétně *Akt* a *Domácí zabijačka* —, musel soubor z nouze první polovinu večera něčím vyplnit. Autoři tak vymysleli sérii přednášek, díky níž stvořili geniální fikci: autorem hry, kterou uvedou po přestávce, je zneuznaný český génius Jára Cimrman. Položili tím základ takzvaným seminářům, které předchází téměř všem hrám Divadla Jára Cimrmana,

-
- 1 Tato studie vznikla jako výsek z komplexnější diplomové práce, mapující více než padesátiletou historii Divadla Jára Cimrmana (Tomáš MALEČEK, *Padesátiletá historie Divadla Jára Cimrmana*, diplomová práce, Katedra historie PdF MU, Brno 2020). Vychází v podstatné části z orální historie, tedy z rozhovorů s jednotlivými protagonisty souboru, ať už se jedná o herce či kulisáky. Za rozhovory i poskytnuté materiály patří největší dík Zdeňku Svěrákovi a Aleně Kotkové, manažerce agentury ECHO, která spravuje Divadlo Jára Cimrmana.
 - 2 Miloň Čepelka hru sice napsal, ostatním její scénář ale nikdy neukázal. Uznal, že se pro zakládání divadla nehodí.

v nichž pseudovědečtí pracovníci přednášejí o Cimrmanovi, jeho tvorbě, úspěších i neúspěších. Po přestávce se tyto vědci převlečou do kostýmů jedné z Cimrmanových her a snaží se zahrát divadlo.

Po premiéře Šebánkovy hry 7. února 1968 to ale v souboru začalo skřípat. Projevoval se antagonismus mezi Smoljakem na straně jedné a Šebánkem s Philippovou na straně opačné. Rozepře vyvrcholily v polovině druhé divadelní sezony, v níž Philippová vznesla ultimátum: buď v divadle zůstane Smoljak, nebo ona. Zdeněk Svěrák a Miloň Čepelka se po zralé úvaze přiklonili k první variantě. Smoljaka znali přece jen déle a zvláště Zdeněk Svěrák těžce nesl, že Šebánek s Philippovou Smoljaka bytostně nesnášeli. *Domácí zabijačka* byla ke konci sezony 1968/1969 stažena z repertoáru. Jak ale často připomíná Zdeněk Svěrák: bez Šebánka ani Philippové by divadlo nevzniklo. Šebánek s nápadem Cimrmana přišel a Philippová ho dokázala zrealizovat. Nejen že režisovala první hru, ale z vlastních prostředků zajistila nehercům i prostory Malostranské besedy, první stálé scény.

Smoljak se Svěrákem začali pro pánský soubor tvořit společně. První plod tvorby, opereta *Hospoda Na mýtince*, měla premiéru 17. dubna 1969. Paradoxně v den, kdy na pozici prvního tajemníka ÚV KSČ vystřídal Alexandera Dubčeka Gustáv Husák — v den, který je považován za jeden z možných milníků počátku takzvané normalizace.

Z MALÉ STRANY NA NÁRODNÍ TŘÍDU

S odchodem Šebánka a Philippové soubor opustili i ti, kteří s divadlem spolupracovali pouze krátce v době uvádění *Domácí zabijačky*. Soubor ale obohatil Petr Brukner, kterého přivedl Ladislav Smoljak, dále Jaroslav Weigel, redaktor a výtvarník časopisu *Mladý svět*, dirigent Pavel Vondruška a další. Po *Hospodě Na mýtince* si v roce 1970 odbyla premiéru detektivní hra *Vražda v salónním coupé* a o rok později jedinečný úkaz v dějinách divadla, rekonstrukční drama *Němý Bobeš*. V roce 1971 se nicméně divadlo muselo s prostorami Malostranské besedy rozloučit a pomalu se rozpoutávala hra, která téměř dvacet let ohrožovala existenci DJC.

Silvestrovské představení roku 1971 bylo posledním uvedeným v Malostranské besedě. Počátkem roku následujícího převel ředitel Státního divadelního studia (organizace, která DJC zaštiťovala) soubor DJC do Reduty na Národní třídu s vysvětlením, že Reduta Státnímu divadelnímu studiu na rozdíl od Malostranské besedy patří a že organizace chce mít všechna „svá“ divadla pod jednou střechou. Takto na zázemí Reduty vzpomínají tři hlavní aktéři: „Reduta byla ještě menší než Malostranská beseda, už tam ale nebylo stolové zařízení jako v Malostranské besedě, nýbrž řady. Jinak by se tam nevešel skoro nikdo,“³ říká Zdeněk Svěrák. Miloň Čepelka vzpomíná takto: „Tam jsme se převlékali za kulisy, neměli jsme v podstatě ani šatnu.“⁴ To upřesňuje Petr Brukner: „Žádná šatna, malé hlediště i jeviště. Za plentou bylo dva a půl metru prostoru, kde jsme se převlékali. Do toho prostoru se navíc chodilo přes zvukařskou ka-

3 Rozhovor se Zdeňkem Svěrákem dne 27. 3. 2019 v Praze. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu tazatele.

4 Rozhovor s Miloněm Čepelkou dne 4. 4. 2019 v Brně.

binu.“⁵ Miloň Čepelka k Redutě ještě dodává: „Byl to zvláštní prostor, pódium nízké, stěny tmavě červené, nahrubo omítnuté, trčely z nich háky. Prý se tam původně měly věšet židle. Divák měl přijít, sundat si židli ze zdi a sednout si. Nic takového jsme nezažili.“⁶

Státní divadelní studio (dále též SDS), organizace vzniklá v roce 1962 z rozhodnutí ministerstva školství a kultury, mělo sdružovat nově vzniklé amatérské a poloprofesionální soubory tzv. malých divadelních forem. V dokumentech z počátku sedmdesátých let je organizace popsána následovně: „Sdružuje divadelní umělecké soubory specifického zaměření [...]. V SDS jsou sdruženy divadelní soubory s již prokázanými výsledky dosavadní práce, které usilují o nové socialistické umění [...], svou činností obohacují kulturní život naší společnosti a zvýšenou pozornost věnují kulturním potřebám mládeže.“⁷ Vlajkovými loděmi SDS byly následující soubory: Činoherní klub, Semafor, Laterna magika, Černé divadlo, Maringotka a Divadlo za branou. Jednou z provozoven, kterou mělo studio k dispozici, byla Reduta. Právě v sále bývalého Jazz Clubu umožňovalo Státní divadelní studio vystupování externím souborům. Jedním z nich bylo DJC.

V Redutě divadlo účinkovalo zpravidla dvakrát až třikrát do týdne. Ředitel SDS Miloš Hercík ale, snad z důvodu, aby se udržel na své pozici, začal činit nepředvídatelné kroky. Prvním z nich byl na počátku roku 1972 zákaz účinkování DJC na území Prahy. Divadlo stálo před rozhodnutím, zda tento zákaz respektovat. Pokud by se totiž po Praze rozkřikla informace, že „Cimrmany zakázali“, mohlo by to mít případně za následek nelehké obnovování činnosti.⁸ Soubor zakazu neuposlechl, sehrál v dubnu 1972 několik představení *Němého Bobše* a *Hospody Na mýtince* v rodné Malostranské besedě a záchranné lano mu hodil také zakladatel a ředitel Divadla Na zábradlí Vladimír Vodička. V Divadle Na zábradlí cimrmanovský soubor odehrál v červnu 1972 třináct představení.⁹

Co se s Redutou na jaře dělo? Ředitel SDS Hercík byl 31. ledna 1972 upozorněn náměstkem ministerstva kultury ČSSR na „nedostatky zjištěné mzdovou kontrolou“ a do konce dubna měl tyto nedostatky odstranit. Zároveň v SDS probíhalo kádrové hodnocení pracovníků a 22. srpna 1972 bylo definitivně stanoveno, že ředitel Hercík bude k 1. září 1972 odvolán a nahrazen pracovníkem Městského výboru KSČ Bartošem.¹⁰

Už k 31. lednu 1972 bylo Hercíkovi zrušeno členství v KSČ. I to je možné pokládat za jeden z důvodů, proč Hercík, snad ve snaze udržet se ve vedoucí funkci SDS, zakročil proti jednomu z jeho souborů, a vybral si DJC.

5 Rozhovor s Petrem Bruknerem dne 21. 5. 2019 v Praze.

6 Aleš PALÁN — Miloň ČEPELKA, *Nedělníátko aneb s Cimrmanem v zádech*, Praha 2016, s. 156.

7 Archiv hlavního města Prahy (dále AHMP), f. Odbor kultury Národního výboru hlavního města Prahy, inv. č. 612, kniha 56.

8 Ladislav SMOLJAK — Zdeněk SVĚŘÁK — Jaroslav WEIGEL, *Divadlo Járy Cimrmana — divadlo, které se proslavilo*, Brno 2014, s. 18. Srov. Soukromý archiv Zdeňka Svěráka. Historie DJC I. Deník Zdeňka Svěráka, s. 17.

9 Soukromý archiv Václava Kotka. Plakát s programem Divadla Na zábradlí, červen 1972.

10 AHMP, f. Odbor kultury Národního výboru hlavního města Prahy, inv. č. 612, kniha 56.

V *Komentáři k odchylkám mezi očekávanou skutečností za rok 1972 a rozpočtem na rok 1972* se zase konstatuje: „V únoru letošního roku byla na pokyn Ministerstva kultury ČSR, zejména v důsledku četných připomínek k umělecké úrovni Reduty, podstatně omezena její produkce. Od konce března byla pozastavena činnost Jazz Clubu a diskoték v dosavadních formách, dále činnost Salonu Reduta, pantomimy a dočasně Divadla Járy Cimrmana.“¹¹ Nicméně začátkem sezony 1972/1973 už se DJC mohlo opět vrátit na jeviště Reduty. To opět vysvětluje citovaný dokument: „Od 15. 8. 1972 spočívá produkce Reduty v individuálních džezových koncertech, v obnovené produkci Divadla Járy Cimrmana a v pořadech I. Vyskočila.“¹²

Zdeněk Svěrák popisuje další osudy Reduty: „Takzvaná normalizace houstla a její koště podzemní prostory Reduty dokonale vymetlo. Zmizel šéf dr. Poledňák, usměvavý pan Širc se odešel usmívat na stavbu pražského metra a dr. Trávníček pro změnu odešel dobrovolně ze života.“¹³ Reduta dostala nového ředitele Jana Budlovského. Svěrák ho popisuje jako směs holiče, diplomata a estrádního kouzelníka.¹⁴ Do pozice ředitele SDS usedl nakonec Jan Cmíral, původně herec Laterny magiky.¹⁵

Nicméně Reduta se stala na určitou dobu domovskou scénou DJC a Budlovský se „Cimrmany“ chlubil jako výkladní skříň svého divadelního stánku. V Redutě divadlo uvedlo další dvě hry — v roce 1973 se novinkou stalo představení *Cimrman v říši hudby* s jednoaktovou operou *Úspěch českého inženýra v Indii* a rok nato pohádka *Dlouhý, Široký a Krátkozraký*.

V roce 1972 Ladislav Smoljak mírně přepracoval původní scénář hry *Vyšetřování ztráty třídní knihy*, a tak se zanedlouho odehrála obnovená premiéra. Na změněné poměry musel reagovat i Zdeněk Svěrák a rozhodl se pro textové úpravy ve své hře *Akt*. Předně byla přepsána role esenbáka, který se změnil v sexuologa Josefa Turnovského. V době probíhající normalizace sám autor po několika diskusích uznal za patřičné tuto postavu přepsat. Jednak z důvodů inscenačních, neboť příslušník SNB by se těžko mohl vyskytovat v rukopisu Járy Cimrmana, ale hlavní důvod byl ten, který Svěrák sám vysvětluje: „Policajt by už dál politicky neprocházela. V osmašedesátém jsme esenbáky milovali. Oni byli v té okupaci s námi a udržovali pořádek. Jeden z nich mi v srpnových dnech daroval přímo do hry *Akt* uniformu a helmu a já to v tom pak hrál. Sice to byla směšná přihloupější figura, ale nešlo by to hrát dál v době, kdy už policie bila lidi na náměstích.“¹⁶ Stále zůstávala naplněna premisa stanovená v době založení divadla — „budeme hrát všechno, co jsme napsali“.

11 Tamtéž. *Komentář k odchylkám mezi očekávanou skutečností za rok 1972 a rozpočtem na rok 1972*.

12 Tamtéž.

13 L. SMOLJAK — Z. SVĚRÁK — J. WEIGEL, *Divadlo Járy Cimrmana*, s. 18. Srov. Soukromý archiv Zdeňka Svěráka. *Historie DJC I. Deník Zdeňka Svěráka*, s. 17.

14 Tamtéž, s. 25.

15 AHMP, f. Odbor kultury Národního výboru hlavního města Prahy, inv. č. 612, kniha 56. Připomínky k jednání o delimitaci SDS ze správy MK ČSR k NVP.

16 Rozhovor se Zdeňkem Svěrákem dne 27. 3. 2019 v Praze.

PAST

Scénář hry *Dlouhý, Široký a Krátkozraký* autoři dopsali na jaře 1974. Šířily se fámy o tom, že SDS musí Redutu přenechat hudební agentuře Pragokonzert, aby mohla plnit vládní úkol č. 212 a vytvářet jakési vzorové programy.¹⁷ Divadlo stálo před otázkou další existence. Aby se ale nikdo z vedení Reduty ani SDS nemohl ohánět argumenty, že DJC už nadále nemohlo hrát pod střechou Reduty, jelikož nevyvíjelo žádnou novou tvůrčí činnost, rozhodl se režisér Smoljak pro rychlé nazkoušení nové hry a *Dlouhý, Široký a Krátkozraký* stihl první čtyři předpremiéry ještě v Redutě v samotném závěru sezony 1973/1974.¹⁸

Nad souborem se již „stahovala mračna“. Během srpna 1974 byla totiž Reduta s ředitelem, personálem i DJC převedena pod Pragokonzert. Tato agentura se také stala vlastníkem všech kulis, dekorací, rekvizit a kostýmů k hrám DJC. Zpočátku bylo protagonistům divadla tlumočeno jak ředitelem Reduty Budlovským, tak náměstkem ředitele Pragokonzertu Jiřím Szántóem, že nemusejí mít o existenci divadla obavy. Zdeněk Svěrák nicméně vzpomíná na osudový listopad 1974 takto: „Zpočátku listopadu svolal Budlovský schůzi, na níž nám tlumočil toto: hudební oddělení ministerstva kultury, jímž je Pragokonzert řízen, nesouhlasí s tím, aby tato agentura provozovala jakoukoliv mimohudební činnost.“¹⁹ Szántóův dopis, který adresoval řediteli odboru ministerstva kultury 8. ledna 1975, pak obsahuje následující: „Repertoár hlavních převažujících složek — tj. Divadlo Jára Cimrmana — je ideově zcela nenáročný. [...] Dramaturgické zaměření [...] postrádá jakýkoli ideový záměr, který by opodstatňoval jejich provozování ústřední státní uměleckou agenturou.“²⁰

Ještě o měsíc dříve, konkrétně 12. prosince 1974, adresoval ústřední ředitel agentury Pragokonzert František Hrabal dopis Václavu Kotkovi, kulisákovi a zanedlouho organizačnímu vedoucímu souboru DJC, v němž stojí: „[...] dáváme Vám ke dni 31. 12. 74 výpověď z pracovního poměru sjednaného s Vámi [...] vzhledem k organizačním změnám v [...] divadle REDUTA, které ruší divadelní činnost. Tím se stáváte pro organizaci nadbytečným, při čemž nemáme možnost Vás zaměstnat jinou prací.“²¹

Je pravděpodobné, že dopisy podobného znění dostali všichni členové DJC. Podle obou výše zmiňovaných dopisů byl všem členům ukončen pracovní poměr s Pragokonzertem k 31. lednu 1975 — tedy po měsíční výpovědní lhůtě. Lze konstatovat, že tímto dnem byla dokončena první fáze delimitace, tedy vymezení působnosti SDS. Jeho ředitelem se stal dosavadní ředitel Reduty Jan Budlovský.²² Éra zastupování DJC Státním divadelním studiem se završila.

17 Soukromý archiv Zdenka Svěráka. Historie DJC I. Deník Zdeňka Svěráka, s. 28.

18 Tamtéž.

19 Tamtéž, s. 32.

20 Soukromý archiv Václava Kotka. Dopis náměstka ředitele Pragokonzertu Jiřího Szántóa řediteli odboru ministerstva kultury, 8. ledna 1975.

21 Tamtéž. Dopis ústředního ředitele Pragokonzert Františka Hrabala Václavu Kotkovi, 12. prosince 1974.

22 AHMP, f. Odbor kultury Národního výboru hlavního města Prahy, inv. č. 614, kniha 56. Návrh na zrušení Státního divadelního studia v Praze likvidací k 31. 12. 1980.

1. února 1975 se DJC ocitlo takříkajíc na dlažbě. Nemělo nikoho, kdo by ho provozoval. Navíc Pragokonzertu jako vlastníkoví zůstaly dekorace všech sedmi her souboru. Ředitel Městských divadel pražských Lubomír Poživil, v té době necelé tři roky ve funkci, dostal na svá bedra i sál divadla Rokoka, v němž Cimetrmanům nabídl angažmá. Tehdy se ale ředitelem Rokoka stal bývalý ředitel SDS Miloš Hercík, jemuž bylo vráceno členství v KSČ a mohl tedy na toto křeslo pomýšlet. Ten zase DJC přemlouval, aby se nejprve ucházelo zpět o členství v SDS.²³ To se ale dnes jeví jako téměř scestný nápad, neboť SDS bylo ve stavu delimitace a zanedlouho mělo, jak bylo řečeno výše, zaniknout. Ředitel studia Jan Cmíral si na schůzku, ačkoliv o ni Smoljak se Svěrákem usilovali, čas neudělal a následně sdělil, že o znovupřijetí DJC do svazku SDS nemá zájem.²⁴ V té době už ale stejně pod SDS nesměl být žádný soubor přijat.

Divadlu zůstali věrni kulisáci, kteří přešli za „Cimetrmany“ do Reduty z Divadla Na zábradlí, v němž v roce 1972 našel soubor na krátkou dobu poprvé své útočiště. Jedná se o Andreje Kroba, přítele Václava Havla a jevištního mistra ze Zábradlí, Arnošta Kurella, Jana Hrabětu a Jiřího Kalinu. Kromě nich se s divadlem spojili i ti kulisáci, kteří pracovali původně v Redutě — Václav Kotek a Milan Zuščák.²⁵

Pragokonzert si nadále ponechával v Redutě všechny dekorace DJC a zdálo se, že se je Cimetrmanům jen tak zpět „vylovit“ nepodaří. Klíčovou roli v tomto sehrál Andrej Krob, který vzpomíná následovně: „My jsme s klukama [míněni další kulisáci DJC, pozn. TM] chodili do estébácký hospody v Bartolomějské ulici, do hospody Konvikt. [...] Jednou jsem se asi po třech čtyřech pivech našel a vstoupil do ředitelny [míněna ředitelna Státní bezpečnosti, pozn. TM]. [...] Zeptal jsem se: ‚Prosím vás, co to je za nesmysl zakázat hrát divadlo a blokovat nám kostýmy? Od koho ten příkaz vlastně je?‘“²⁶ Andrej Krob si posléze od příslušníků StB vyžádal telefonní číslo, jak říká, „na někoho, kdo to zakázal“. Dostal číslo na agenturu Pragokonzert a vzpomíná si, že hovor vedl s panem Němcem (pravděpodobně Richard Němec, pozdější ředitel Pražského kulturního střediska). „Ptám se: ‚Vy jste údajně měl zablokovat Cimetrmanům dekorace v Redutě?‘ On říká: ‚Já jsem nic nezablokoval.‘ Tak mu říkám: ‚A můžu ty dekorace vzít?‘ On mi odvětil: ‚Dělejte si, co chcete.‘“²⁷ Andrej Krob následně kulisy a dekorace z Reduty vzal a přesunul je do Divadla Na zábradlí, kde měl v té době ještě své kontakty. Jak říká, našel tam pro ně „metr čtvereční“, na němž je uskladnil.²⁸ Vstřícné gesto vůči DJC projevil také ředitel Divadla Na zábradlí Vladimír Vodička, který se Cimetrmanů na určité období ujal.

Na jaře 1975 nicméně DJC hostovalo v řadě pražských studentských klubů. Ačkoliv nemělo provozovatele, bylo placeno Pražským kulturním střediskem, institucí existující od roku 1962, zprostředkovávající umělecké a zábavné pořady. Tato instituce mimochodem proslula známými „přehrávkami“ — tedy kvalifikačními zkouškami, kterými musel projít každý samostatně činný umělec

23 Soukromý archiv Zdeňka Svěráka. Historie DJC I. Deník Zdeňka Svěráka, s. 33.

24 Tamtéž, s. 34.

25 Rozhovor s Jiřím Kalinou dne 20. 2. 2020 v Praze.

26 Rozhovor s Andrejem Krobem dne 16. 12. 2019 v Praze.

27 Tamtéž.

28 Tamtéž.

v Praze.²⁹ Zdeněk Svěrák si k této skutečnosti poznamenal: „Jak je to možné, když nemáme zřizovatele, nevím. Ale v tomto divném státě je možné všechno.“³⁰

Dominantním útočištěm počátku poloviny sedmdesátých let se stal Klub 007 na Strahově, kde DJC účinkovalo každou středu v lednu a únoru 1975. Jeho vedoucí Petr Škuta se souboru ochotně ujal. Záhy zde soubor hrával i každou neděli. Několik střed v březnu 1975 hrál soubor pod patronátem vedoucího Tomáše Slámy v Řeznické ulici, poté se řady studentských klubů rozšířily ještě o Klub chemiků na Vysoké škole chemicko-technologické v Praze-Dejvicích a také o několik představení v psychiatrické klinice v Bohnicích. Poslední štací, kde divadlo mohlo hrát, a to zejména díky známostem Pavla Vondrušky, bylo loutkové divadlo Zvoneček OKD na Praze 4.³¹

Doba strávená ve vysokoškolských klubech byla specifická především svou scénografií. Jelikož v té době ještě cimrmanovské kulisy zůstávaly „pod zámekem Reduty“, muselo divadlo improvizovat. Ladislav Smoljak například hrával vězně Kulhánka v *Hospodě Na mýtince* ve svém vlastním pyžamu, Zdeněk Svěrák plukovníka Colónela v představení *Cimrman v říši hudby* ve vlastních šortkách. Místo kulis technici na horizont umístili cedule s nápisy, která kulisa na daném místě chyběla.

19. března 1975 navštívili představení *Vraždy v salónním coupé* v Řeznické ředitel Pražského kulturního střediska Jan Zvolský, jeho šéfdramaturg Boris Michajlov a mim Bohumír Valenta, který v té době působil coby úředník kulturního odboru Národního výboru. Tato trojice DJC nabídla působení pod Pražským kulturním střediskem, ovšem hned po představení *Vraždy v salónním coupé* přišli s několika připomínkami, které si zaznamenal Zdeněk Svěrák:

Jan Zvolský: „To je pěkná figurka, ten Cimrman. [...] Škoda, že to není dnešní. [...] Ono to nechce moc. Tu a tam šlehnout. Tu rukavici zvednout. Vždyť vy nemusíte mířit někam vysoko, na politiku strany, vy můžete natřít ty komunály, ty OPBH.³² [...] Hlavně to musí být dnešní. Máme 30. výročí osvobození. A vy na to máte.“³³

Hlavním úkolem, zdálo se, bylo přiblížit všechny hry současnosti, jinak nebylo možné uvažovat o přijetí do svazku Pražského kulturního střediska a pokračovat tak v působení. Ředitel Zvolský posléze začal požadavky vůči souboru stupňovat.³⁴ Prvním úkolem bylo změnit „povídačky“ jednotlivých postav všech her tak, aby byly co nejvíce aktuální a aby, jak řekl Michajlov, to „vyčichlé“ šlo pryč.³⁵ Týden nato přišel do Řeznické Zvolský s návrhem dosavadních sedm představení vměstnat do pouhých dvou. Tím by prý byla „pupeční šňůra od osmašedesátého roku přestřižena a Divadlo Jára Cimrmana by se mohlo stát souborem Pražského kulturního

29 Jan ŠKODA, *Působení města na poli kultury a osvěty do roku 1945*, in: *Kultura a osvěta v Praze v období 1784–2000*, dostupné z: <http://www.ahmp.cz/index.html?mid=46&wstyle=0&page=page/docs/vyvoj-prazske-samospravy-II-I.html> [náhled 27. 5. 2021].

30 Soukromý archiv Zdeňka Svěráka. Historie DJC I. Deník Zdeňka Svěráka, s. 36.

31 Tamtéž.

32 Okresní podnik bytového hospodářství.

33 Tamtéž, s. 39.

34 Velkou část připomínek Jana Zvolského a Borise Michajlova zaznamenává téměř dokumentární film *Nejistá sezóna*.

35 Soukromý archiv Zdeňka Svěráka. Historie DJC I. Deník Zdeňka Svěráka, s. 40.

střediska“.³⁶ Po odmítnutí, které pravděpodobně očekával, zmírnil požadavky pouze na nutnost opřipomínkování her anonymními lektory a následnou nutnost ze strany autorů o úpravu textů.

DJC nadále shánělo divadelní prostor, ve kterém by mohlo trvale účinkovat. Hrát ve studentských klubech byla pouze provizorní záležitost. Václav Kotek, v té době již působící coby produkční divadla, sehnal sál v Radiopaláci, konkrétně divadélko Radio. Tento návrh ale realizován nebyl. Sezónu 1975/1976 už DJC zahájilo na prknech divadla v Braníku v Branické ulici č. 41. Přestože se sál nacházel na periferii Prahy, diváci si DJC našli i přes vzdálenost od centra. Sál pro sto padesát diváků se nacházel v prvním patře nad loutkovým divadlem Zvoneček.³⁷ Mimo účinkování na této scéně sehrálo v deváté sezóně DJC řadu představení i v Divadle Na zábradlí.

DISENT A DIVADLO JÁRY CIMRMANA

Rok 1975 přinesl ještě jednu převratnou událost dotknuvší se nejen DJC, ale i osobností, o nichž už byla řeč — Václava Havla, Andreje Kroba, ale i části společnosti tehdejšího Československa. Už na podzim 1974 se totiž Andrej Krob rozhodl, že zinscenuje hru *Žebrácká opera* z pera Václava Havla, tehdy již sedm let v Československu zakázaného dramatika. Krob pro tuto akci sezval několik přátel, především technických pracovníků divadel. Z DJC se akce zúčastnili kulisáci Jan Kašpar a Jan Hraběta.

1. listopadu 1975 se v sále Hospody U Čelíkovských v pražských Horních Počernicích odehrála premiéra tohoto kusu, jíž se jako divák zúčastnil i budoucí první český prezident. V hledišti se, jak dnes říká Andrej Krob, setkala, mimo lidí, kteří představení navštívili „jen tak“, budoucí „disidentská špička“. Představení bylo bezpochyby v hledáčku Státní bezpečnosti, ačkoliv se obsah hry nikterak nedotýkal kritiky režimu. „Pamatuji si, že jsem říkal, že po eventuálním potlesku nebudu zvat Václava Havla na jeviště na děkovačku. Po tom mohutném aplausu jsem ale skočil z jeviště a přivedl ho nahoru. To byl pro mnohé lidi velmi šťastný okamžik,“³⁸ vzpomíná Andrej Krob. Ani Ladislav Smoljak ani Zdeněk Svěrák se představení jako diváci neúčastnili, ačkoliv o angažmá „svých“ kulisáků v této Krobově inscenaci věděli. „Já osobně jsem váhal, jestli tam jít. Jednoho dne mě potkal jakýsi člověk na Václaváku a říkal, že to bude bomba. Já jsem mu říkal, že to bude sice bomba, ale že tam bude víc fízlů než diváků,“³⁹ vysvětluje dnes svou neúčast Zdeněk Svěrák. Jeden z členů souboru se přece jenom našel a do hlediště Hospody U Čelíkovských zasedl. Byl to Jan Klusák. „On se vykašlal na společné dohody. Klusákovi antikomunismus koukal z očí,“⁴⁰ říká Andrej Krob.

Po představení přišly na řadu výslechy StB. Jan Hraběta vzpomíná: „Určitě tam bylo několik fízlů. Cílili na nás, na študáky, který mohli zlomit. Nikdo se ale nedal. Pak mě pustili a pamatuju si, jak jsme si navzájem volali, ti, kteří už u výslechu byli, na co se

36 L. SMOLJAK — Z. SVĚRÁK — J. WEIGEL, *Divadlo Jára Cimrmana*, s. 25.

37 Tamtéž, s. 44.

38 Rozhovor s Andrejem Krobem dne 16. 12. 2019 v Praze.

39 Rozhovor se Zdeňkem Svěrákem dne 27. 3. 2019 v Praze.

40 Rozhovor s Andrejem Krobem dne 16. 12. 2019 v Praze.

ptali.⁴¹ Nakonec se žádného z členů kulísáckých řad DJC toto představení významněji nedotklo. Jan Hraběta s disidentskými kruhy blíže nespolupracoval a zanedlouho začal u Cimrmanů působit jako herec. U Jana Kašpara to bylo naopak, aktivnější byl ale až v druhé polovině osmdesátých let, kdy se s Andrejem Krobem, Olgou Havlovou a dalšími podílel na výrobě *Originálního videojournalu*. Představení *Žebrácké opery*, možná prvního významného výstupu budoucího disidentského kruhu před Chartou 77, se dotklo hlavně Andreje Kroba. Na třináct let se stal montérem těsnění oken.

Krátce po počernickém představení se uskutečnil jeden z mnoha zájezdů DJC. Herci odehráli *Akt* v Českých Budějovicích, na nějž skoupily vstupenky stranické orgány, jelikož očekávaly příjezd divadla, v němž jako technik působí „ten, co inicioval Počernice“. Žádných invektiv vůči režimu se ale nedočkaly. Pro herce bylo utrpením jen to, že se v sále nikdo nesmál. Zdeněk Svěrák vzpomíná, že jeden z českobudějovických zvukařů mu říkal, že orgány pátrají, proč je DJC nebezpečné, a očekává výpady vůči režimu. Dospěly prý ale k závěru, že jsou to jen takové „okecávačky“.⁴²

V té době hrávalo DJC několik představení měsíčně v Divadle Na zábradlí, zejména v mezidobí, kdy domácí soubor odjížděl na zájezdová představení a prkna zůstávala prázdná. Od ředitele Vladimíra Vodičky ale přicházely zprávy, že nadále nemůže DJC Na zábradlí udržovat kvůli počernickému představení.

Andrej Krob proto musel DJC opustit. Ladislav Smoljak i Zdeněk Svěrák mu dávali najevo, že si váží jeho názorů, ale že nemohou jít nadále jeho cestou. Andrej Krob dnes mluví o tom, že oba naprosto chápal. „Policii nesměly zaujmout vazby mezi mnou, Havlem a Cimrmany. Kdyby se vydali na stejnou loď se mnou, znamenalo by to pro ně zákaz. Oni si nadále mohli dělat svou divadelní političku, pro mě to svým způsobem oba, jak Smoljak, tak Svěrák, byli velcí disidenti,⁴³ uvádí dnes Krob.

SPRCHA OSMDESÁTÝCH LET

Vstupem na prkna kulturního domu Praha 4 — střediska Braník v Branické ulici 41 se DJC ocitlo pod plachtou Pražského kulturního střediska (dále jen PKS). Po invektivách ředitele PKS Jana Zvolského, které málem soubor ochudily o část her, přišla pobídka k napsání nové hry. Zadání znělo, aby se hra týkala současnosti.

Ladislav Smoljak a Zdeněk Svěrák začali vytvářet hru *Cimrmanův Liptákov* v průběhu roku 1976. Tématem, které provází celé představení, je futurologie — představy, jak Jára Cimrman viděl budoucnost. Těsně před premiérou, která se odbyla 20. dubna 1977 v Braníku, byl název představení změněn na *Posel z Liptákova*.

Premiéře hry předcházelo schvalovací představení odehravší se týden před premiérou, konkrétně 14. dubna 1977. Ihned poté následovala legendární schůze, již se kromě Zdeňka Svěráka a Ladislava Smoljaka účastnili Jan Zvolský, šéfdramaturg Boris Michajlov a také „soudružka Kepáková“, manželka Jiřího Kepáka, prokurátora z politických procesů s Rudolfem Slánským a Miladou Horákovou.

41 Rozhovor s Janem Hrabětou dne 10. 6. 2019 v Praze.

42 Rozhovor se Zdeňkem Svěrákem dne 27. 3. 2019 v Praze.

43 Rozhovor s Andrejem Krobem dne 16. 12. 2019 v Praze.

Několik poznámek měl k představení ředitel Zvolský. Ladislav Smoljak na něho vzpomínal následovně: „Pro Husákovu normalizaci už neměli lidi. Každý, kdo byl při smyslech, se okolo pražského jara nějak namočil. Jediní, kdo se nenamočili, byli nepotřební blbové. [...] Zvolský byl prostáček, až dojemný.“⁴⁴ Zvolský autorům vytkl, že málo popularizují „myšlenky kodexu kulturně-výchovné práce“. Chtěl, aby se například v seminářích hovořilo o stavebnictví. „Dám vám příklad, jak by to šlo: jak jedete do toho Liptákova, tak po cestě třeba vidíte chlapa, jak se opírá o lopatu a nic nedělá. Tak ho pěkně pokritizovat,“⁴⁵ navrhoval. Proti představení však jinak neměl výtek.

Kdo jich měl doslova plný notes, byla Kepáková. V semináři si autoři utahují z tehdejší formy prezentace předpovědi počasí v rozhlase, kdy předčítají dlouhou řadu čísel — výška, tlak, teplota, rosný bod atd., jimž v rozhlase nemohli normální občané, ne-meteorologové, rozumět. Kepáková narážku nepochopila a ptala se, proč lidi nudit dlouhým výčtem čísel.⁴⁶ Největší pohoršení pro ni však vzbudila hláška „teplé pivo je horší než studená Němka“. Ptala se: „Co když přijdou do divadla Němci?“ Vtip o „běhajícícm cikánovi s nožem v zádech“ se musel změnit na „běhajícího koňského handlíře“.⁴⁷ Na závěr schůze se ještě vymezila proti hlášce „My nesmíme ani naznačovat“ a Zvolský se podivil, jak je možné, že se mladí, kteří seděli v publiku, smějí na jiných místech než on.⁴⁸ Představení nicméně prošlo. Průběh schvalování včetně této schůze je zaznamenán v téměř dokumentárním filmu *Nejistá sezóna*.

Do sezony 1980/1981 DJC vstupovalo s osmi hrami a 2 341 odehranými představeními.⁴⁹ Z počtu třinácti herců — Zdeněk Svěrák, Ladislav Smoljak, Miloň Čepelka, Jaroslav Weigel, Jaroslav Vozáb, Václav Kotek, Josef Koudelka, Jan Hraběta, Petr Brukner, Pavel Vondruška, Jan Kašpar, František Petiška a Jiří Menzel — zůstalo v sezoně následující pouhých deset. Technický provoz divadla zajišťovalo celkem třináct osob. Většina představení sezon přelomu sedmdesátých a osmdesátých let byla odehrána v Braníku (cca 160–170), 110–140 představení strávil soubor na zájezdech a okolo dvaceti představení v sezoně odehráli herci v několika dalších pražských divadlech — mezi nimi figurovalo Žižkovské divadlo, Klicperovo divadlo v Kobylicích⁵⁰ nebo Divadlo Na zábradlí.⁵¹

Rok 1980 se stal svým způsobem rokem černým. Po prvním úmrtí v souboru (František Petiška) se 6. května Zdeňku Svěrákovi telefonicky ozval inženýr Zoubek z PKS, jenž mu tlumočil ředitelův příkaz uvést 8. května místo hry *Akt* kteroukoliv jinou. Důvody Svěrákovi vysvětleny nebyly. Naopak Zoubek Svěrákovi zakrátko oznámil, že zákaz uvádění *Aktu* platí navždy.⁵²

Mezitím do ředitelského křesla PKS usedl Vladimír Maršík. Právě toho se Zdeněk Svěrák pokusil kontaktovat záhy po podivných okolnostech stažení *Aktu* z reper-

44 Blanka ČECHOVÁ, *Mým divákům. Rozhovor s Ladislavem Smoljakem*, Praha 2010, s. 35.

45 Soukromý archiv Zdeňka Svěráka. Historie DJC II. Deník Zdeňka Svěráka, s. 5–6.

46 B. ČECHOVÁ, *Mým divákům*, s. 34–35.

47 Soukromý archiv Zdeňka Svěráka. Historie DJC II. Deník Zdeňka Svěráka, s. 7.

48 Tamtéž, s. 8.

49 Soukromý archiv Václava Kotka. Statistické údaje o sezoně 1979/80, s. 1.

50 Nynější Salesiánské divadlo.

51 Soukromý archiv Václava Kotka. Statistické údaje o sezoně 1979/80, s. 1. Srov. Statistické údaje o sezoně 1980/81, s. 1.

52 Soukromý archiv Zdeňka Svěráka. Historie DJC II. Deník Zdeňka Svěráka, s. 18.

toáru. Na žádný z dopisů však neodpověděl. Svěrák ho tedy oslovil na plenární schůzi PKS. „Ptal jsem se ho: ‚Pane řediteli, já bych s vámi potřeboval mluvit o tom zákazu hry Akt.‘ A on mě urazil tím, že mi vůbec neodpověděl, prošel, jako bych nebyl,“ vzpomíná Zdeněk Svěrák.⁵³ Postupně se ukázalo, že zákaz *Aktu* má být pouhým počátkem stahování dalších her, přičemž zůstat měl pouze *Posel z Liptákova*, který jako jediný vyšel z produkce PKS. Oba autoři začali iniciovat u PKS možnost přestudování všech existujících her, aby je mohlo PKS „vzít pod svá křídla“.

Celou sezonu 1980/1981 se hra *Akt* nehrála, jak dokládá i statistika Václava Kotka.⁵⁴ Ve druhé polovině roku 1981 se ale ukázalo, že žádný zákaz *Aktu* po celou dobu neexistoval. Nesměl se hrát pouze 8. května, jelikož by toto datum mohlo připomínat „akt“ osvobození Československa Rudou armádou. Jelikož však první příkaz 6. května přišel z „vyšších míst“, Zoubek netušil, jak byl míněn, a tak sdělil autorům fakt, že hra má stopku. „To je ta devótnost. Podřízení se bojí, neví, jak to pán myslel, a tak se bojí, aby neudělali chybu,“⁵⁵ komentuje s odstupem domnělý zákaz *Aktu* Svěrák. V sezoně 1981/1982 byly odvráceny obavy, že by některá z her mohla nadobro zmizet z reper-toáru. Znovu byla hra *Akt* nasazena 8. prosince 1981.

Už na jaře 1979 vyslovilo PKS zájem, aby Smoljak se Svěrákem napsali novou hru. Přes prázdniny 1979 vznikla hra s názvem *Herberk* a k posouzení ji autoři odevzdali v září téhož roku.⁵⁶ Žádná odezva nepřicházela a autoři sami pocítili potřebu po této nucené přestávce text přepsat. Znovu jej předložili v roce 1981 dramaturgii PKS. Kromě několika změn v semináři doznala velkých úprav samotná hra. Celé představení bylo pojato jako psychodrama. Hra je divákům vysvětlována coby léčebné divadlo. Chovanci starobince na scéně hrají hru, v níž každý obsazuje roli člověka s povoláním, které chtěl původně v životě vykonávat. Takto se na scéně vypovídávají ze svého trápení.

12. listopadu 1981 byl *Herberk* předveden schvalovací komisi. Kromě ředitele Maršíka představení zhlédli i Boris Michajlov, pracovník PKS Miloš Haken, bývalý člen Divadla Spejbla a Hurvínka, a dramaturgyně PKS Řeřichová. Stěžejní připomínkou se stal už vůbec název hry. Slovo „herberk“, jak je dnes i v semináři hry objasňováno, znamená „velký nepořádek“, což podle schvalovatelů mohlo připomínat tehdejší stav celospolečenského nepořádku v Československu.⁵⁷ Autoři tak změnili název hry na *Lijavec*, neboť celý děj doprovázel mohutný déšť, který v ní symbolizuje rozklad Rakouska-Uherska.

Následoval celý výčet připomínek, které si v deníku zaznamenal Zdeněk Svěrák: změněno muselo být slovo „tovaryš“, navíc ve spojení s onucemi připomínalo totiž ruské „soudruh“, a tak bylo nahrazeno výrazem „vandrovník“. Věta „Plive z okna na záhon hlávkového salátu, prase!“ musela být pozměněna na „Plive z okna na záhon růží, čuně!“. Začátek věty „Schváleno ministerstvem výživy“ musel být upraven tak, aby se ve větě neobjevovalo „ministerstvo výživy“, neboť mělo stejnou zkratku jako „ministerstvo vnitra“. Trestnice na Borech byla změněna na salzburskou věznicí, ze sousloví „provokační anekdota“ muselo vypadnout slovo „provokační“, a tak bylo celé nahrazeno spojením „anekdota číslo jedna“. Celá řada replik byla smazána — mezi

53 Rozhovor se Zdeňkem Svěrákem dne 2. 5. 2019 v Praze.

54 Soukromý archiv Václava Kotka. Statistické údaje o sezoně 1980/81, s. 2.

55 Rozhovor se Zdeňkem Svěrákem dne 2. 5. 2019 v Praze.

56 Soukromý archiv Zdeňka Svěráka. Historie DJC II. Deník Zdeňka Svěráka, s. 18.

57 Tamtéž, s. 22.

nimi například „Cimrman dostal rok za anekdotu císařpán v muničním skladu“ nebo „Někdo si pustí hubu na špacír a pak se klepe, že půjde za katr“, vyškrtnuty byly i mlynářovy poznámky o „hovnu“. Zásadním škrtem se pak stala věta: „Pánové, jste svědky historického okamžiku — právě vyhynuli Pihrtové. Vedle veliké rakouské monarchie pohřbí lidstvo i malé rakvičky jejích přísluhovačů. Děti, které přivedete na svět, pane Formánku, už nebudou znát slovo Pihrt.“⁵⁸

Pokud si doposud hodnotitelé a cenzori komunistického režimu v Československu našli v hrách Smoljaka a Svěráka pouze stébla, kterých se mohli chytnout, ale nenašli nikdy důvod, proč hru zakázat nebo ji vůbec nedovolit uvést, tady se soudruzi na tenkém ledě už rozhodně nepohybovali. *Lijavec* byl nasnadě. Poručík Pihrt totiž až příliš připomínal agenta StB a celá hra působila jako alegorie na tehdejší dobu. „Ona to satira je a tenkrát tak působila. Ale je to jediná z her, v níž jsme se tak přímo vpořádávali s tím, co nás v té současnosti páliло a co jsme nenáviděli. To tehdy opravdu byli fízlové. Však oni se v tom taky našli,“ vzpomínal Zdeněk Svěrák.⁵⁹ Ladislav Smoljak dodával: „Cimrman by určitě nemohl zůstat lhostejný k problémům monarchie a postavení našeho státu v něm, k otázce politické svobody, jaká je, nebo není. Čili my to tam logicky dostali proto, že jsme se rozhodli hry koncipovat, jako by je napsal opravdu Cimrman. To, jak Pihrt, který samo sebou měl společné rysy s Haškovým Bretschneiderem, pátrá po tom, kdo vymýšlí ty anekdoty, nám připadalo půvabný.“⁶⁰

Otázkou zůstává, proč se Smoljak se Svěrákem do scénáře hry, která byla v socialistickém zřízení od počátku odkázána k zavržení, vůbec pustili. Zavdat si s režimem nebylo v jejich stylu, vždy se snažili různými kličkami projít tak, aby nemuseli ani příliš ohnout páteř, ale aby se to ani nedotklo replik v hrách. Jeden důvod by tu ale byl: Charta 77, potažmo Anticharta. Právě dokument odsuzující chartisty, s nimiž se divadlo, jak bylo nastíněno výše, znalo, Smoljak se Svěrákem podepsali. Oba to později omlouvali tím, že pokud by se otevřeně přidali na opačnou stranu barikády, DJC by mohli ze dne na den zavřít. Snad právě *Lijavec* měl být jakousi hrází, do níž autoři přenesli své pocity z totalitního režimu, v němž žili, a vytvořili tak hru, která se na první pohled zdála satirou.

Listopad a prosinec 1981 se nesl v duchu neustálých připomínek ke hře *Lijavec* a zdálo se, že k premiéře jen tak nedojde. Na 7. ledna 1982 bylo vymoženo další předváděcí představení. Tentokrát z popudu vedoucího Odboru kultury Národního výboru hl. m. Prahy Františka Trojana. Ten však paradoxně nakonec nedorazil. Dorazili jiní, jimž ředitel Maršík zakázal se během představení smát. „Předvádět komedie úředníkům je vůbec neradostná činnost, ale to, co jsme zažili 7. ledna, bylo tristní,“⁶¹ zaznamenal si Zdeněk Svěrák. Jediný, kdo zákaz porušil, byla herečka a předsedkyně Svazu československých dramatických umělců Jiřina Švorcová se svou kamarádkou, které o zákazu nevěděly.

Jiřina Švorcová se v té době blíže znala s Pavlem Vondruškou a Václavem Kotkem, kterému sdělila, že schvalovatelé se nakonec vyjádřili, že *Lijavec* může mít premiéru.

58 Tamtéž, s. 22–24.

59 Marta ŠVAGROVÁ, *Nejen idyla, byly i šrámy na duši*, Lidové noviny (227), 2007, č. 13 [online, náhled 27. 5. 2021].

60 Tamtéž.

61 Soukromý archiv Zdeňka Svěráka. Historie DJC II. Deník Zdeňka Svěráka, s. 26.

Ta se uskutečnila 22. ledna 1982 v Braníku. Stalo se tak po více než dvou a půl letech od napsání první verze hry. Od premiéry do konce sezony 8. července 1982 byla odehrána celkem osmaosmdesátkrát.⁶²

Hra *Lijavec* se co nevidět dostala do hledáčku Státní bezpečnosti. Vznikl svazek s registračním číslem 37686 s krycím jménem „Sprcha“. Agenti StB začali záhy sledovat nejen hru samotnou, ale i protagonisty hry — Zdeňka Svěráka a Pavla Vondrušku. Je s podivem, že právě Vondrušku, neboť v představení v roli poručíka Pihrta alternoval s Miloněm Čepelkou. Důvody mohou být dva — buď vždy při zhlédnutí hry agentem StB hrál Vondruška, anebo to souviselo s jeho tehdejší funkcí, již vykonával, a sice vedoucího orchestru činohry Národního divadla v Praze.

V březnu 1982 navštívila představení Helena Vernerová — dle svazků StB pramen s krycím jménem „Vondra“. 5. dubna je pak zaprotokolován záznam z představení, kdy Vernerová referovala ktp. Janu Kostovi, referentu 3. oddělení 2. odboru X. správy Státní národní bezpečnosti. Záznam uvádí, že ke schůzce mezi Kostem a Vernerovou došlo 1. dubna 1982 v terénu, přičemž spolupracovník, tedy Vernerová, je stále prověřován. V zprávě samotné se uvádí: „Pramen sdělil, že [...] navštívil divadlo Jára Cimrmana v Bráníku, kde zhlédl představení [...] „LIJAVEC“. [...] největší pozornost upoutají v menších rolích Zdeněk SVĚRÁK a Pavel VONDRUŠKA. [...] Největší pozornost upoutá Pavel VONDRUŠKA, který chodí mezi hosty v hostinci a provokuje je s cílem docílit, aby projevíli svoje pravé politické názory. Zároveň si píše negativní názory hostů do bloku.“⁶³ Dále Vernerová naráží na scénu, kdy se Pihrt (v tuto chvíli Pavel Vondruška) před zraky diváků převléká do uniformy a vyslýchá postavu Formánka. „Velmi negativně působí i moment, kdy VONDRUŠKA zmizí ze scény a objeví se zde ve staré četnické uniformě s tím, že všechny hosty, kteří měli negativní názory, zatkne.“⁶⁴ Toto staví agenta rakouské policie do souvislosti s tehdejšími agenty StB. Dále je sděleno, že „pramen [...] osobně překvapuje, jak hra „LIJAVEC“ byla vůbec povolena, aby mohla být uváděna před čsl. veřejností.“⁶⁵ Také se podivuje nad osobou Vondrušky: „Zarážející je, že VONDRUŠKA jako pracovník Národního divadla ve funkci šéfa orchestru Tylova divadla se propůjčil k těmto protisocialistickým výpadům.“⁶⁶

V průběhu podzimu 1982 se na představení *Lijavce* do Braníku vypravilo několik příslušníků druhého odboru Správy StB Praha. Jak poručík Musil, tak podporučík Sklenář si zaznamenali, že v textu našli „invektivy namířené proti socialistickému zřízení a politice ČSSR a práci bezpečnostního aparátu“.⁶⁷

62 Soukromý archiv Václava Kotka. Statistické údaje o sezoně 1981/82, s. 1.

63 Archiv bezpečnostních složek (dále ABS) Praha, svazek Sprcha, poř. č. 4: Záznam č. 2/82: Divadelní hra *Lijavec* — narážky a negativní invektivy na socialistické zřízení v ČSSR — poznatky, s. 1.

64 Tamtéž, s. 2.

65 Tamtéž.

66 Tamtéž.

67 Tamtéž, poř. č. 9: Záznam. Vypracoval: ppor. Musil, přijal náčelník 3. odd. 2a odboru pplk. Václav Husák. Srov. tamtéž, poř. č. 7: Záznam. Vypracoval: ppor. Sklenář, přijal náčelník 4. odd. 2a odboru kpt. JUDr. Jiří Karásek.

Anabáze pokračovala koncem října téhož roku. Záznam č. 17 z 27. října 1982 s názvem *Závadové vystoupení divadla J. Cimrmana — zpráva agenta StB Vladimíra Malého* s krycím jménem „Dlouhý“ uvádí: „Pramen [...] hovořil 22. 10. 1982 s uměleckým náměstkem PKS Borisem MICHAJLOVEM. [...] MICHAJLOV oznámil, že na PKS přišlo několik stížností na obsah her divadla Járy Cimrmana [...]. Z tohoto důvodu byla získána nahrávka hry LIJAVEC [...]. Jak MICHAJLOV sdělil, tato nahrávka uvedené stížnosti plně potvrdila. Na jejím základě má být dle rozhodnutí vedení PKS provedeno proti SMOLJAKOVI, SVĚŘÁKOVI a dalším členům divadla opatření s cílem těmto negativním jevům zamezit a omezit celkovou činnost divadla.“⁶⁸

Závěr roku 1982 je zajímavé dát do srovnání s tehdejšími poznámkami Zdeňka Svěráka: „Koncem roku 1982 se k nám od Aničky Perníkářové, která nás má v OKD Praha 4 (Branické divadlo) na starosti, dostalo, že se kolem nás něco děje — že bychom snad měli z Braníka odejít. Já a Vašek Kotek jsme požádali o audienci u ředitele Štefanky.“⁶⁹ Právě Slovák Štefanka působil od roku 1979 v pozici ředitele OKD Praha 4, zároveň si také dodělával studium práv. „Poučil nás, že ho ekonomické důvody nutí rozparcelovat divadelní sál na pět učeben a že se tedy v červnu 1983 rozloučíme,“⁷⁰ uvádí Zdeněk Svěrák. „Přinesl dokonce i výkres, na němž rozparceloval divadelní sál na šest kanceláří,“⁷¹ poznamenává dnes Svěrák s úsměvem.

Nutno poznamenat, že svazek „Sprcha“ byl veden nejen proti hře *Lijavec*, ale hlavně proti samotné osobě Zdeňka Svěráka. Byl prověřován nejen on, ale i jeho rodina, včetně manželky Boženy. StB sledovala rodinné vztahy i majetkové poměry.

Dne 5. 2. 1983 adresoval anonym Odboru kultury Národního výboru hlavního města Prahy dopis následujícího znění:

„Soudruzi,

jsem jedním z občasných návštěvníků pražských divadel, kam se chodím hlavně pobavit. Za tímto účelem jsem navštívil 2. 2. 1983 divadlo Járy Cimrmana v Braníku, kde uváděli hru „Lijavec“ od Smoljaka a Svěráka. Chci vám říct, že za svých 20 Kč jsem viděl něco, co nemá podle mého názoru nic společného se zábavou a se socialistickou kulturou už vůbec ne. Přestože se hra odehrává v době Rakouska-Uherska, dochází při představení jasně k zesměšňování současných státních orgánů a zřízení v ČSSR. Většinou diváků je hra takto také chápána, při odchodu z divadla jsem zaslechl nadšené poznámky o tom, že to „správně napalují“ apod. Tato hra zřejmě zatím unikla vaší pozornosti, protože pochybuju o tom, že byste takové „umění“ v Praze trpěli! O tom, že mluvím pravdu se můžete přesvědčit osobní návštěvou představení „Lijavec“. Proto snad ani není nutné, abych se podepisoval.“⁷²

68 Tamtéž, poř. č. 5: Záznam č. 17: Závadové vystoupení divadla J. Cimrmana — zpráva.

69 Soukromý archiv Zdeňka Svěráka. Historie DJC II. Deník Zdeňka Svěráka, s. 28.

70 Tamtéž.

71 Rozhovor se Zdeňkem Svěrákem dne 2. 5. 2019 v Praze.

72 Soukromý archiv Václava Kotka. Kritika hry „Lijavec“ /divadlo Járy Cimrmana/ (pozn. uvedeno s chybou). Odbor kultury Národního výboru hlavního města Prahy. Číslo jednací: 306/83. Ukládací znak: 60/2.

Dle protokolu přijal dopis 15. února 1983 referent Odboru kultury Národního výboru hlavního města Prahy Langer. Ačkoliv dopis časově spadá až do závěrečné fáze existence svazku „Sprcha“, až nápaditě se řadou formulací a slovních obrátů podobá svým jazykem právě agentům StB, kteří byli na představení nasazováni.

17. května 1983 byl podán návrh na provedení profylaktického, tzn. preventivního opatření v akci „Sprcha“, sv. č. 37683. Zprávu StB 2a odboru 4. oddělení schválil náčelník správy StB Praha plk. JUDr. Oldřich Mezl. Ze zprávy cituji tzv. „způsob provedení“ opatření proti Svěrákovi a hře *Lijavec*:

- „a/ se Zdeňkem SVĚRÁKEM a Ladislavem SMOLJAKEM bude proveden na vedení PKS (zřizovatel divadla J. Cimermana)⁷³ pohovor, ve kterém budou jmenování upozorněni na ideovou závadnost hry LIJAVEC a současně budou varováni před uváděním podobných her v budoucnu.
- b/ na vedení PKS bude zamezeno dalším reprízám hry LIJAVEC v Divadle J. Cimermana.
- c/ ve vydavatelství Supraphon bude zamezeno vydání desky se hrou LIJAVEC.
- d/ ve spolupráci s X. S-SNB zabránit propagaci divadla J. Cimermana v Čs. televizi a rozhlasu.
- e/ k prověrce další činnosti Z. SVĚRÁKA a L. SMOLJAKA bude využito stávající agenturní sítě, jmenovitě TS ARZEN a KLUZÁČEK.“⁷⁴

Pod zprávou vypracovanou poručíkem Cachem jsou podepsáni kpt. JUDr. Jiří Karásek, náčelník 4. oddělení 2a odboru a náčelník odboru S-StB Praha podplukovník Jaroslav Grabmüller.

Lijavec se stal režimu trnem v oku a jedním z prostředků, jak se branické divadlo Divadla Járy Cimrmana mohlo zbavit. Spekulací, ale velmi pravděpodobnou, je, že jeden z agentů, který na Zdeňka Svěráka v rámci „Sprchy“ donášel, hlásil svá zjištění plukovníku StB Janu Pichrtovi. Státní bezpečnost se tak mohla domnívat, že postava Pihrt je napsána přímo proti Pichrtovi. „My jsme to ale vůbec nevěděli. Že existoval nějaký Pichrt, jsem se dozvěděl až v roce 2007, kdy se mi do rukou svazek Sprcha dostal. Byla to shoda náhod,“ poznamenává Zdeněk Svěrák.⁷⁵ Jméno „Pihrt“ autoři zvolili jako připomínku neoblíbeného lékaře Pihrt, ke kterému v dětství nerad chodil Zdeněk Svěrák, když onemocněl oblíbený doktor Aplt. „Oni museli ale zírat, že víme, že nás má Pichrt pod palcem,“ dodává Svěrák.⁷⁶

Na jaře 1983 už bylo jisté, že červen toho roku bude posledním měsícem, který soubor v Braníku stráví. Divadlo se snažilo veškerými možnými prostředky tento fakt zvrátit. Jednak prostřednictvím Jiřiny Švorcové a posléze stížností místopředsedkyně ONV na Praze 10 Aleně Sochůrkové. Sochůrková však v dopise Smoljakovi a Svěrákovi sdělila, že „obvod má nedostatek [...] prostor pro práci s občanskou veřejností [...],

⁷³ Ve svazcích StB se pravidelně objevuje zkomolenina jména „Cimrman“ jako „Cimerman“.

⁷⁴ ABS Praha, svazek Sprcha, poř. č. 12: Návrh na provedení profylaktického opatření v akci SPRCHA, sv. č. 37683, s. 3.

⁷⁵ Rozhovor se Zdeňkem Svěrákem dne 2. 5. 2019 v Praze.

⁷⁶ Rozhovor se Zdeňkem Svěrákem dne 2. 5. 2019 v Praze.

a proto prý „je uvažováno“ využívat sál, v němž hrajeme, jako víceúčelový.“⁷⁷ Tvrzení ředitele OKD Praha 4 Štefanky a místopředsedkyně ONV se diametrálně lišila, a tak bylo autorům jasné, že existuje snaha z vyšších pater „Cimrmany z Braníku vyštvat“. Dnes už víme, že přesně o tom hovořil svazek StB „Sprcha“.

DJC nezbyvalo než po osmi letech v Braníku hledat jiný sál v Praze, jenž by se mohl stát cimrmanovským útočištěm. Václav Kotek jednal s divadlem Gong ve Vysočanech, uvažovalo se i o pronájmu některého ze starších pražských kin. Nakonec ale volba padla na divadlo Solidarita na Praze 10. Takový přesun se jeví z dnešního pohledu na tehdejší skutečnosti jako téměř nereálný, neboť nebylo obvyklé, aby jeden městský obvod divadelní soubor vypudil a druhý ho přijal s otevřenou náručí.

Na Solidaritu do Strašnic se DJC přestěhovalo ještě v závěru sezony 1982/1983, a sice 28. června 1983. Místopředseda Obvodního národního výboru Prahy 10 Pavel Dolínek dokonce projevil radost, že na území „jeho“ obvodu bude působit toto divadlo. Zdeněk Svěrák vzpomíná, co tehdy jemu a Ladislavu Smoljakovi na ustavující schůzce sdělil: „Soudruzi, Divadlo Járy Cimrmana je divadlo problémové. Ideologicky diváka nijak neobohacuje, pouze baví. Praha 10 má však 170 tisíc obyvatel, to je víc než krajské město. My jsme ochotni se s vámi po určité době smířit. Obávám se, že ta doba bude dost dlouhá.“⁷⁸ A tak se DJC stalo součástí Obvodního kulturního domu Praha 10 (dále jen OKD Praha 10). Mimo místopředsedy Dolínka měl markantní podíl na přijetí DJC do OKD Praha 10 také jeho ředitel Josef Hlavsa. Uzavíral se souborem už první smlouvu⁷⁹ a ve funkci vydržel až do roku 1992, kdy DJC Solidaritu opustilo.

I v novém působišti se pozornost upřela opět k *Lijavci* a ke snaze stáhnout hru z repertoáru. Divadlo se již potřetí obrátilo s prosbou o pomoc k předsedkyni Svazu československých dramatických umělců Jiřině Švorcové, mimo jiné člence ÚV KSČ. Jakmile se ředitel PKS Richard Němec dozvěděl o tomto „žalování“, vzkypěl. Z jedné strany tlačil ÚV KSČ k povolení *Lijavce*, z druhé Státní bezpečností k zákazu. Po zklidnění situace šéfdramaturg PKS Miloš Hercík, bývalý ředitel SDS, rozhodl, že v *Lijavci* musí dojít k dalším textovým úpravám. Tak se autoři znovu dali do díla. Škrtili místa, na nichž se lidé smáli. Zdeněk Svěrák říká, že to byla nezavidělná práce humoristy.⁸⁰ Odpověď na přepracovaný text se Svěrákovi a Smoljakovi ze strany Hercíka už nikdy nedostala, neboť byl ze své pozice sesazen.

Z *Lijavce* už dlouho přšet nemělo. Po dalších schůzkách autorů s místopředsedou ONV Prahy 10 Dolínkem a kulturními inspektorkami bylo rozhodnuto, že *Lijavec* musí být z repertoáru DJC stažen. V sezoně 1983/1984 byl odehrán pouze sedmkrát. Poslední rozlučkové představení se odehrálo 23. října 1983 v brněnské Redutě.⁸¹

Autoři se nevzdali a úsilí vložili do sepsání nové hry. Hru *Dobytí severního pólu* premiérovanou v říjnu 1985 jakkoli s režimem spojovat nešlo, a tak se premiéra a všechny

77 Soukromý archiv Zdeňka Svěráka. Historie DJC II. Deník Zdeňka Svěráka, s. 29.

78 Rozhovor se Zdeňkem Svěrákem dne 2. 5. 2019 v Praze.

79 AHMP, fasc. Divadlo Járy Cimrmana, NAD 2343, f. Divadlo Solidarita. Dohoda o spolupráci mezi Divadlem Járy Cimrmana a Obvodním kulturním domem Praha 10, 5. 12. 1983.

80 Rozhovor se Zdeňkem Svěrákem dne 2. 5. 2019 v Praze.

81 Soukromý archiv Václava Kotka. Statistické údaje o sezoně 1983/84, s. 1.

další reprízy obešly bez připomínek. Divadlo už pomalu směřovalo k listopadu 1989, první „vlaštovkou“ v tomto směru bylo zrušení zákazu *Ljavce* v průběhu roku 1986.

(NE)OHROŽUJÍCÍ SVOBODA

DJC mělo zpět na repertoáru všechny své hry. V roce 1987 Smoljak a Svěrák dokončili filmový scénář *Nejisté sezóny*. Film mapoval opletačky divadla s režimem v podobě upravené pro oko filmového diváka. Překvapivým momentem bylo, když scénář, na první pohled zahrávající si s režimem, dostal zelenou. Doba glasnosti a perestrojky přicházela i do české kulturní tvorby. Tento počín otevřel cestu k listopadu 1989.

Konkrétně 17. listopadu DJC nehrálo, neboť pátek (tj. 17. listopad) a sobota znamenaly pro divadlo dny volna, pokud se nejednalo o zájezdová představení. Poslední dvě představení se odehrála o den dříve — v 16:30 a 19:30 bylo na programu *Vyšetřování ztráty třídní knihy*. Na 17. listopad mají tedy herci rozličné vzpomínky. Zatímco Zdeněk Svěrák strávil onen večer v Divadle Gong na besedě s hudebním publicistou Jiřím Černým, mimochodem význačnou osobností listopadu 1989, Miloň Čepelka ví, že sedmnáctý listopadový večer seděl coby divák v Divadle Na Vinohradech. O tom, co se dělo na Národní třídě, se dozvěděl až následující den ráno.⁸²

Na týden od pondělí 19. do pátku 23. listopadu měl soubor naplánovaná představení v domovském divadle na Solidaritě. Konkrétně od pondělí do středy se měl hrát *Akt* a ve čtvrtek a v pátek *Dobytí severního pólu*. Nehrálo se. Ani u Cimrmanů, ani v žádném z dalších pražských divadel. Vypukl stávkový týden. Za studenty se postavila nejen pražská divadla; jedním z nich bylo i to cimrmanovské. Devatenáctý listopadový večer otevřel Zdeněk Svěrák slovy: „Od tohoto řečnického pultu říkáme dvaadvacet let veselé věci. Usoudili jsme, že dnes není čas na humor.“⁸³ Pro každý revolučně komponovaný večer připravil Miloň Čepelka vlastní, na ten den šitou báseň.

Jakýmsi symbolem revoluce v podání DJC bylo také to, že padl zákaz vystupování v Českých Budějovicích. A tak se do programu neplánovaně přidal na 24.–26. listopad 1989 zájezd do jihočeské metropole, kde herci sehráli *Vyšetřování ztráty třídní knihy*, *Němého Bobše* a *Hospodu Na mýtince*.⁸⁴ Hráli dokonce oba autoři, což se stávalo pouze výjimečně a zpravidla jen na pražských domovských scénách.

Změna v podobě příchodu svobody, která by měla přinést volnost jak dramaturgickou, tak hereckou, ale zavanula jiným větrem. V roce 1990 DJC zažilo poprvé pocit nevyprodaného hlediště. „Odliv byl tak silný, že jsme neměli úplně vyprodáno. Třeba nebyl vyprodaný balkon. Ale i to nás vystrašilo, jelikož to jsme nikdy nezažili.

82 Rozhovor s Miloněm Čepelkou, Zdeňkem Svěrákem a Genadijem Rumlenou dne 19. 1. 2020 v Praze.

83 *Druhý den revoluce — stávka divadel a jednání o převzetí moci*, ČT24, 18. 11. 2009, dostupné z: <http://www.ct24.cz/domaci/72848-druhy-den-revoluce-stavka-divadel-a-jednani-o-prevzeti-moci> [online, náhled 27. 5. 2021].

84 Soukromý archiv Václava Kotka. Herecké obsazení listopad 1989.

Dokonce jsme se báli, že budeme muset divadlo úplně zavřít,⁸⁵ vzpomíná Zdeněk Svěrák na trpký začátek devadesátých let. Diváci nechodili do divadla v takové míře jako před listopadem 1989 z evidentního důvodu — nárůstu zájmu o politiku, neboť změna, kterou Československo po éře normalizace zažívalo, byla nevídaná. Úbytek diváctva však nepostihl jen DJC, ale i jiná divadla.

Symbolický odliv diváků tvoří jakousi tečku za sedmadvaceti lety, které divadlo strávilo v karanténě socialismu. Jak zhodnotit vliv režimu na tvorbu Smoljaka a Svěráka? Ten negativní je markantní: dočasné zákazy dvou her, popotahování a balancování na hraně zákazu. Lze však vnímat i jeden pozitivní. Jelikož byli autoři z vyšších míst, ať už se jednalo o Pražské kulturní středisko, nebo (převážně) Státní divadelní studio, nuceni téměř každý rok k napsání nové hry, přišlo na svět, dá se říct, z velké části nuceně mnoho her. Ve svobodně tvůrčím prostředí by pravděpodobně autoři natolik plodní nebyli a cimrmanovská tematika by se nezrcadlila v tolika hrách, které vznikly.

Otevřela se cesta divadla k dalším letům existence. V květnu 1990 soubor čekala premiéra hry *Blaník*, která neskrývala podobenství ke svrženému komunistickému režimu. Divadlo stále funguje. Na scénu do roku 2008 uvedlo ještě další čtyři hry, a přes odchod Ladislava Smoljaka a dalších aktérů si i v pokročilém věku stále užívá vyprodaných sálů — jak domovské scény na pražském Žižkově, tak divadel a kulturních domů napříč republikou. To už je ale jiná kapitola...

* * *

Na Divadlo Jára Cimrmana lze nahlížet v různých rovinách. Lze zkoumat, jak autoři přistupují k humoru, lze zkoumat jejich práci se slovem, která v cimrmanovském divadle hraje prim, lze také zkoumat vývoj jednotlivých patnácti inscenací a zamýšlet se, jak je možné, že divadlo, v jehož případě se zdálo, že nepřežije první premiéru, vydrželo už přes padesát let a žádná z her se nedočkala derniéry.

V této studii jsem si dal za cíl popsat několik bodů z historie divadla v sedmdesátých a osmdesátých letech. DJC prošlo ve dvou normalizačních desetiletích hned několika změnami. Tou první jsou změny inscenační. Od klasických komedií majících za cíl primárně rozesmát a imitovat, které vznikaly až do počátku sedmdesátých let (*Hospoda Na mýtince*, *Vražda v salónním coupé* ad.), se autoři propracovali i k tématům vážnějším — Cimrman a smrt a také ke hře *Lijavec* vzniklé s největší pravděpodobností jako vzdor ponížení při podpisu Anticharty. Autoři tak porušili pravidlo vyhnout se satíře. Než byla hra *Lijavec* schválena, prošla tříletou anabází přepisů, vyčkávaní na vyjádření cenzorů nebo změnou názvu. Po schválení data premiéry a několika reprízách se nicméně dočkala nejen téměř tříletého zákazu, ale také se dostala do hledáčku StB.

Druhou změnou byly neustálé nucené změny prostor, v nichž divadlo hrálo. Po prvních čtyřech letech euforie v Malostranské besedě se soubor ještě smířil s přesunem do Reduty na Národní třídu. Setrval pod organizací Státního divadelního studia společně s dalšími „divadly malých forem“ včetně Semaforu nebo Činoherního klubu. Záhy byli „Cimrmani“ převeleni na první pohled nesmyslným krokem pod hudební agenturu

85 Rozhovor se Zdeňkem Svěrákem dne 2. 5. 2019 v Praze.

Pragokonzert, která jim zakrátko oznámila, že s nimi kvůli jejich nehudební činnosti už nadále nepočítá. Tento krok se později ukázal jako pečlivě naplánovaná past, do níž se mělo DJC chytit a ukončit činnost. V rámci takzvané delimitace Státního divadelního studia měla být totiž nejen „Cimrmanům“ ukončena činnost. Výpověď z Pragokonzertu znamenala očitnutí se na dlažbě a účinkování na vlastní pěst bez kostýmů a kulís, které Pragokonzert zcizil, ve studentských klubech napříč hlavním městem. Významnou roli v obnově činnosti ryze divadelní pak sehrál i okruh kulisáků z Divadla Na zábradlí, kde DJC určitý čas také účinkovalo, a jehož část techniků přešla posléze k Cimrmanům. Další roky pak soubor strávil v Braníku, načež se v roce 1983 stěhoval do kulturního domu Solidarita ve Strašnicích. I tento nucený přesun byl součástí předem naplánované akce, tentokrát kvůli tvůrčí činnosti autorů, která se režimu znelíbila.

Přes všechny zákazy, připomínky a otazníky další existence divadla se soubor herců a kulisáků protloukl až k roku 1989. Divadlo se jako jedno z mnoha také připojilo k pražským scénám, které v týdnu od 20. do 24. listopadu stávkovaly. Pro debaty s diváky soubor dotvářel aktuální program, jehož součástí se mi podařilo také objevit.

Ačkoliv nad divadlem visel na začátku devadesátých let další Damoklův meč v podobě hrozby, jestli si udrží své diváky hrami, na které obecnost chodilo zčásti proto, aby v oáze smíchu hledalo i nepřímé narážky proti „bolševikovi“, ani tyto obavy se nenaplnily. Úbytek diváctva herci jistou dobu pozorovali a sám Zdeněk Svěrák se obával, že Cimrman pádem totality padne také. Jistý podíl na tom, že se sály divadel a kulturních domů opět naplnily, měla i v květnu 1990 premiérována hra *Blaník*, která mohla na diváky působit jako jisté podobenství na normalizační režim. Divadlu se tak otevřela nová kapitola existence ve svobodné zemi, v níž už nyní působí o hodně delší dobu než v té totalitní.

RÉSUMÉ:

Jára Cimrman is a Czech phenomenon. The objective of this study is to present the key milestones of the 1970s and 1980s, when the theatre that bears the genius's name was struggling under the regime in perhaps the same way as the actors who depicted Cimrman's assertiveness with his inventions and stage plays. Despite all of the peripeteias, the theatre certainly fared better than Cimrman. In its introduction, the study presents the origins of the company and the circumstances in which the theatre was established. From 1972, the theatre faced multiple attempts to push it to the cultural periphery, or even to entirely erase it from the programmes of Prague's theatres. The article also deals with a number of figures who determined the theatre's new direction. It places emphasis on the links between the theatre ensemble and Czechoslovak dissent and reveals the circumstances in which two of the plays were banned. In its conclusion, the study takes the reader to the beginning of the 1990s, which could have been the end of the existence of what was originally one of the small-form theatres. The greatest benefit of this study is the presentation of the personal recollections of the actors involved in the particular — and now historical — events.

Mgr. Tomáš Maleček je absolventem Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity (Učitelství německého jazyka a historie pro základní školy). V současné době studuje na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity mediální studia, žurnalistiku a politologii. Kromě „cimrmanologie“ se soustředí na dějiny 20. století (malecektom@seznam.cz).

PŘÍLOHY

Příloha č. 1.

Původní herecké obsazení (tzv. ferman) Divadla Jára Cimrmana na listopad 1989.
Zdroj: Soukromý archiv Václava Kotka, složka Fermany 1989–1991.

* Divadlo Jára Cimrmana *

UMĚLECKÝ VEDOUCÍ:

Zdeněk Svěrák & Ladislav Smoljak

ORGANIZAČNÍ VEDOUCÍ:

Václav Kotek tel.: 73 39 71 4

24 51 51/492

Herecké obsazení - LISTOPAD 89BRNO - festival

29.10. - Vyazda 2x	-	bru, smo, rum, von, wei, hra	(bru, kas, smo)
30.10. - Bobeš 2x	-	"-", vov, jun	(vov)
31.10. - Pohádka 2x	-	"-", hra	(vov, bru)
1.11. - Akt 2x	-	čep, hra, smo, svě, wei	(šev, smo)
2.11. - Třánice 2x	-	"-", kot, svě, von	(kot, vov)
3.11. - Pól 2x	-	"-", pen	(vov) <small>pace Doss</small>
4.11. - Pól 2x	-	"-", "	(kot, svě, kas, von)
6 - DISO - 19,30 - Hospoda	-	bru, kot, svě, von	
7 - 16,00 - 1.čtená zk. - Blaník /obsazení rolí, dohoda o zkoušení/			
7 - Hospoda	-	smo, kot, hra, čep	
8 - Pohádka	-	čep, kas, hra, svě, vonP	
9 - 16,30 - 19,30 - Pohádka 2x	-	"-", kas, pen, smo, kot, bru	
12 - Liptákov	-	hra, smo, rum, čep, wei	
13 - Liptákov	-	bru, svě, kot, von, čep	
14 - Třánice	-	smo, rum, svě, von, kotR	
15 - Třánice	-	smo, rum, hra, wei, čep	
16 - 16,30 - 19,30 - Třánice 2x	-	smo, "-", kotR	
19 - Akt	-	čep, smo, svě, wei, hra	
20 - Akt	-	"-"	
21 - Akt	-	"-"	
22 - Pól	-	bru, pen, von, hra, svě, rum	
23 - 16,30 - 19,30 - Pól 2x	-	"-", smo, wei, kot	
24 - Č. BUDĚJOVICE	- TŘÁNICE 2x	čep, kot, svě, wei, smo	
25 - Č. BUDĚJOVICE	- ROBES 2x	bru, rum	
26 - Č. BUDĚJOVICE	- HOSPODA 2x	bru	
27 - DISO - 19,30 - Lijavec	-	hra, wei, bru, smo, von	
28 - Lijavec	-	"-", kot, svě, čep	
29 - Pohádka	-	čep, pen, kot, svě, vonP, wei	
30 - 16,30 - 19,30 - Pohádka 2x	-	"-", rum, smo, bru, kas	

Příloha č. 2.

Básně Miloně Čepelky z listopadu 1989 (21.–23. listopadu 1989).

Zdroj: Soukromý archiv Václava Kotka.

21. listopad 1989 — Pochopení

Tak takhle je to,
přátelé:
jsme svedení
a hloupí.
Vedení
naše veselé
dělá z nás troupy.

Vždyť propadáme emocím
neuváženě lehce
a zděšení jsme tím,
nad čím
ono se třást nechce.

A zatím už i děti vědí,
co hrůzou bledí
netuší nahoře:
že nelze čekat v pokoře
a do svých vlastních očí plivat.
Nesmí se lžím už volat vivat!
Cit pro slušnost
v nás neshořel.

A tenhle cit,
když už se vzruší,
ten v sobě krmte celou duší,
neboť jen ten z nás
dělá lidi.

Zvedejme dál svůj hlas,
je čas!

A oni
ať se stydí.

22. listopad 1989 — *Vlna*

Kdo, když ne my?
 Kdy, když ne teď?
 Už běží zdravá, mladá vlna,
 leč proti ní je zeď.

Zeď lhostejnosti
 z nasycení,
 zeď plná strachu
 z rozdrolení.

Kdo, když ne my?
 Kdy, když ne teď?
 Valí se,
 běží
 zdravá vlna...
 zná odpověď.

Už nepomyslí na útěk.
 Ne!

Běž dál, běž, vlno,
 ta zeď změkne,
 drolivé cihly oněmí!

Kdy, když ne teď?
 Kdo, když ne my!?

23. listopad 1989 — *Pravda*

A každá rána z toho večera
 ať oslavena
 vstoupí do dějin.

Z bolesti
 láska vyvěrá
 a žádá čin.

Mlčení už je domlčeno.
 Nám lidem zas
 vrací se hlas,
 právo si s bezprávím
 přestává plést jméno.

Jen vytrvat.
A nenechat se zmást.
Prosím Vás, pojdte,
omyjeme
to staré vzácné slovo
vlast!

Jsme zvláštní národ:
Jen nás oslní
paprsek nových možností,
dáme se v let
a uvidíme svět.
Když pak se úspěch nedostaví hned
Čecháček v nás ach zmalomyslní,
začne se chvět,
že prý se splet
a prodal by se za pár tret...

Už toho bylo dost.
Už ne!
Vůči nám samým je to neslušné!

Co bylo nářků,
že nemáme moře
a že jsme malá, nenápadná zem.
Teď už ho máme!
Den co den každý zaplavat si může
v tom přenádherném moři Václavském!

Život je tvořen paradoxy,
nejhezčí tóny jdou z napjatých strun.
Zabiják párkrát krve lok si —
a zviklal trůn.

Zůstaňme věrni své poznané pravdě.
Žádá to dcera,
žádá syn.

A každá rána z toho pátku
pak oslavena
vstoupí do dějin.

